

„CHESTERBELLOC”

A BRIT KATOLIKUSOK, A KAPITALIZMUS KRITIKÁJA ÉS A „DISZTRIBUTÍV ÁLLAM”

P E T Ő Z O L T Á N

Joseph Hilaire Pierre René Belloc brit–francia író, katolikus gondolkodó, olyan közeli intellektuális kapcsolatban állt ma sokkal ismertebb pályatársával, Gilberth Keith Chestertonnal, hogy George Bernard Shaw egy velük vitatkozó cikkében létrehozta a *The Chesterbelloc* kifejezést.¹ Belloc felfogására – akárcsak Chestertonéra – leginkább a mélyen megélt katolikus hit nyomta rá bélyegét, amelyet mindketten szembeállítottak a modernitás legjellegzetesebb tendenciáival, úgy látva, hogy a kereszténység, különösen annak katolikus formája, csak nehezen vagy sehogy sem hozható közös nevezőre azokkal a jellegzetes eszmékkel, amelyek a modernitásból következnek. Belloc akár önmagáról is írhatott volna, amikor Chesterton, a nagy szellemi és pályatárs halotti búcsúztatására szánt szavakat megfogalmazta: „Ő volt a leginkább angol minden angol közül, de mivel egy bizonyos hasadék egyik oldalán állt, amely átfut az egész modern Európán és távolságát s mélységét tekintve napról napra növekszik, hivatalosan nem ismerte el az országát. [...] A hasadék, amiről beszélek, nem annyira a katolikus hittel kapcsolatos, hanem inkább a katolikus kultúrával, amelyet egy éles vonal választ el az ellenségeitől. A hivatalos Anglia mélyen gyökerezik a katolikus kultúrával szembeni ellenségességben, és mivel Gilbert Chesterton [...] nyíltan egy idegen felekezet tagjának deklarálta magát, ezért a hivatalos Anglia azt tette, mintha ő valami más lenne, mint ami volt.”²

BELLOC ÉS A KAPITALIZMUSKRITIKA

Belloc, habár a modern világ szigorú kritikusa volt, rövid pártpolitikai karrierjét nem a konzervatív, hanem a brit Liberális Párt soraiban futotta be, e párt képviselője volt 1906 és 1910 között. Liberalizmusfelfogása azonban meglehetősen különbözött a mai liberalizmusfelfogások döntő többségétől, de attól a John Stuart Mill nyomán szárba szökkenő (akkor még) „új” liberalizmustól is, amelyet olyan „rég” liberálisok is kritizáltak, mint például James Fitzjames Stephen.³

Belloc, Stephenhez hasonlóan, nem a szabadsággal kapcsolatos absztrakt formulákban gondolkodott, és nem is merev politikai-szociális ideológiát fogalmazott meg, hanem inkább az egyén és az egyéni vállalkozó autonómiáját védte meg az állami beavatkozástól, állást foglalva a szocializmussal szemben, amely szerinte az állam szerepét erősítené az egyén rovására. A szocializmus ilyen értelmű kritikája persze önmagában még nem jelentene nóvumot, de

1 George BERNARD SHAW: Belloc and Chesterton, *The New Age*, 1908/16. 309–311.

2 Hilaire BELLOC: Gilbert Keith Chesterton. *The Saturday Review of Literature*, 1936. július 4. 3–4.

3 Vö.: James FITZJAMES STEPHEN: *Szabadság, Egyenlőség, Testvériség*, ford. PETŐ Zoltán, Századvég, Bp. 2019.

Fejedelmi hely – Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király szobra
(Pásztor János–Gaál Mihály, 1933) Zuglóban
(*Békés Márton felvétele*)

Belloc a liberálisok többségére nem igazán jellemző módon a modern ipari kapitalizmusnak a szabadság vonatkozásában káros hatásait is kiemelte. Úgy vélte, hogy a kapitalista és a szocialista irány egymással csak látszólagosan ellentétes, mivel összeköti őket az a gondolati szál, amelyet a végső soron Isten nélküli fejlődéseszmé és az „ökonómizmus”, vagyis az emberi céloknek a gazdaság céljaival való helyettesítése jellemez. Különös és Belloc zseniális iróniájára jellemző módon *A liberális hagyomány* (1897) című politikaelméleti esszéjében megfogalmazott gondolatok éppúgy értendők a korabeli szocializmus, mint a korabeli kapitalizmus kritikájaként:

„itt van egy olyan gazdasági és politikai elmélet, amely pontosan az ellentéte a sajátunknak, legnyilvánvalóbb alapelveinket gyökerestül szeretné kitépni; és napról napra növekszik. Magában foglalja az egyéni termelés elleni támadást, az egyéni felhalmozás és az ennek nyomán fellépő egyéni birtoklás elleni támadást: egy olyan elmélet, amely az egyént és minden egyéni erényt leicsinyel, és inkább az Állam meglehetősen homályos minőségeit szereti hangsúlyozni. Szeretné eltörölni a takarékossgot, az önmérsékletet és az egyéni becsületet, amely egy szerződés szentségét adja, és helyettesíteni mindezt az állam általi lefoglalással, az állam általi kontrollal és egy Államrendszerrel, amely feloldja az embereket a személyes felelősség alól. [...] Azok a feltételek, amelyeket az ipari fejlődés hozott Angliába, a teljes antitézisei azoknak, amelyeket a liberalizmus az állam számára kedvezőnek tart: a tőke nagy tömegben kevés kézbe kerül; az emberek hatalmas bandákban dolgoznak fegyelmezett feltételek alatt, egészen a szolgaság állapotáig kényszerítve, amely szinte oly mértékben szükséges, mint egy hadseregben; a szavazók, akiknek legközvetlenebb érdekei inkább gazdaságiak, mint politikaiak; állampolgárok, akik legnagyobb részüket tekintve még a házaikat sem birtokolják.”⁴

Belloc láthatóan már a századfordulót megelőzően sem jósolt nagy jövőt a liberalizmusnak, annak az eszmének, amelyet egyébként a szabad akarat fogalmára és a „keresztény szabadság” egy bizonyos értelmezésére vezetett vissza. Érezte a modern világ azon folyamatait, amelyek – a fennem hangoztatott szabadság-

elvek ellenére – egyáltalán nem kedveznek az individuális szellemnek, az egyéni szabadságnak és az egyéni felelőségre épített gazdaságnak. Úgy vélte, hogy a modern kapitalizmussal együtt járó tendenciák az élet zsarnoki szabványosításához, kollektivizáláshoz és végül az óriásvállalatok, azaz a trösztök emberek és államok feletti abszolút uralmához fognak vezetni. Ez a gondolkodás vezetett nála egy új,

később *disztributizmus*nak nevezett gazdasági elmélet kidolgozásához, amely – kifejezett állapotában – a katolikus társadalmi tanításon, különösen XIII. Leó pápa *Rerum novarum* (1891) kezdetű, illetve XI. Pius *Quadragesimo anno* (1931) kezdetű enciklikáján nyugszik.

Antikapitalista–katolikus világnézetét talán legjobban összefoglaló rövid írását, jellemzően ironikus-szarkasztikus stílusára, a haladáseszmé iránt elkötelezett brit Fabiánus Társaság viszonylag olvasott hetilapjában, a *The New Age*-ben publikálta 1907-ben, még liberális parlamenti képviselőként. „Teljes mértékben egyetértek azzal a tézissel, amelyre a *The New Age* [...] is alapozódik; a tézissel, hogy a társadalom jelenlegi feltételei, különösen Angliában, tolerálhatatlanok. [...] a modern angol társadalmat át kell alakítani, még hozzá gyorsan, ha Anglia túl akar élni” – írta.⁵ De Belloc természetesen egészen másfajta megoldást javasolt a társadalom átalakítására, mint a szocialista fábiánusok, hiszen „a katolikus társadalmak elvetik az industrializmus szörnyetegszerű gazdaságait, már a kezdetektől fogva”, mivel érzékelik, hogy „a termelés és a személyiség egymástól való elválása inhumánus”. A „modern szellem és a katolicizmus

minden felvilágosodásból származó nézetet támadás alá vett

4 Hilaire BELLOC: *The liberal tradition = Essays in liberalism by six Oxford men.* szerk. F. Y. EDGEWORTH, Casell and Company, London, 1897. 1–31., 29.

5 Hilaire BELLOC: *Thoughts about Modern Thought. The New Age, 1907/6.* 108.–111., 108.

közötti ellentétről” pedig megjegyezte: kétségkívül létezik ilyen ellentét, azonban ezt elsősorban akkor lehet megragadni, ha komolyabban megvizsgáljuk magát „a modern szellemet”, ekkor ugyanis rájövünk, hogy ezt leginkább a negativitások révén lehet kifejezni, azaz „bizonyos katolikus tételek tagadásaként”. Belloc ezzel egyértelműen szinte minden jellegzetes, a felvilágosodásból származó nézetet, filozófiai pozíciót és eszmerendszert támadás alá vett a tudományra megváltó vallásként tekintő szcientizmustól és a materializmustól kezdve a pszichoanalízisen át a haladásméig vagy éppen a biológiai evolúcióig, amelyet nem is tartott tudományosan megalapozott tételnek.

A kapitalizmus kritikájával kapcsolatos nézeteit egyik legismertebb politika- és gazdaságtudományi művében, *A szolgai államban* (1912) fejtette ki részletesen, amelyet azt követően írt, hogy pártpolitikai karrierje a Liberális Pártban véget ért. Belloc a „szolgai államot” a következőképpen definiálta: „A társadalomnak olyan elrendeződése, amelyben családoknak és egyéneknek olyan nagy számát kényszeríti a pozitív jog arra, hogy más családok vagy egyének előnyére dolgozzanak, hogy az egész közösség az efféle munka bélyegét viseli”.⁶ Természetesen egy ilyen definíció alapján sokkal inkább gondolhatnánk éppen a tágra értelmezett feudalizmus, esetleg a szocializmus-kommunizmus gazdasági-politikai rendszere által fémjelzett állapotokra, mint éppen a kapitalizmusra, amelyet éppenséggel gyakran ábrázolnak a „szabad társadalom” egyik összetevőjeként. Belloc kritikájában azonban pontosan az a figyelemre méltó, hogy a modern kapitalista államokat és állapotokat a rabszolgaságba visszavezető állapottal hozza összefüggésbe: „Ha a rabszolgaságot újra bevezetnék Angliában, akkor az, hogy egy bizonyos ember nem általánosságban a Kapitalizmus rabszolgája lenne, hanem mondjuk a Shell Olaj Tröszté, egy nagyon is lehetséges forgatókönyv.”⁷

Belloc nézete az volt, hogy a történelemben lényegében minden társadalom szolgai államot hoz létre, egyedül a keresztény intézmények tudták egy időre megakadályozni a szolgai állam kialakulását: „Érvem, miszerint a rabszolgaságot lassan átalakították, és hogy a régi pogány szolgai állam, a Katolikus Egyház hatása alá kerülve lassan megközelítette a disztributív államot, nem egy arra irányuló sajtósági védőbeszéd, hogy örömet szereznek felekezeti társaimnak. Ez egy egyszerű történelmi tény, amelyről mindenki saját maga is meggyőződhet.”⁸ Belloc szerint ezt a lassú felszabadulási folyamatot megakasztotta a reformáció és a reneszánsz, a szolgai állam az „industrialista vagy kapitalista társadalommal pedig éppenséggel visszatér. Most éppen újra bevezetjük a rabszolgaságot.”⁹

Hilaire Belloc (1871–1953)
(Wikimedia Commons)

CHESTERTON REAKCIÓJA

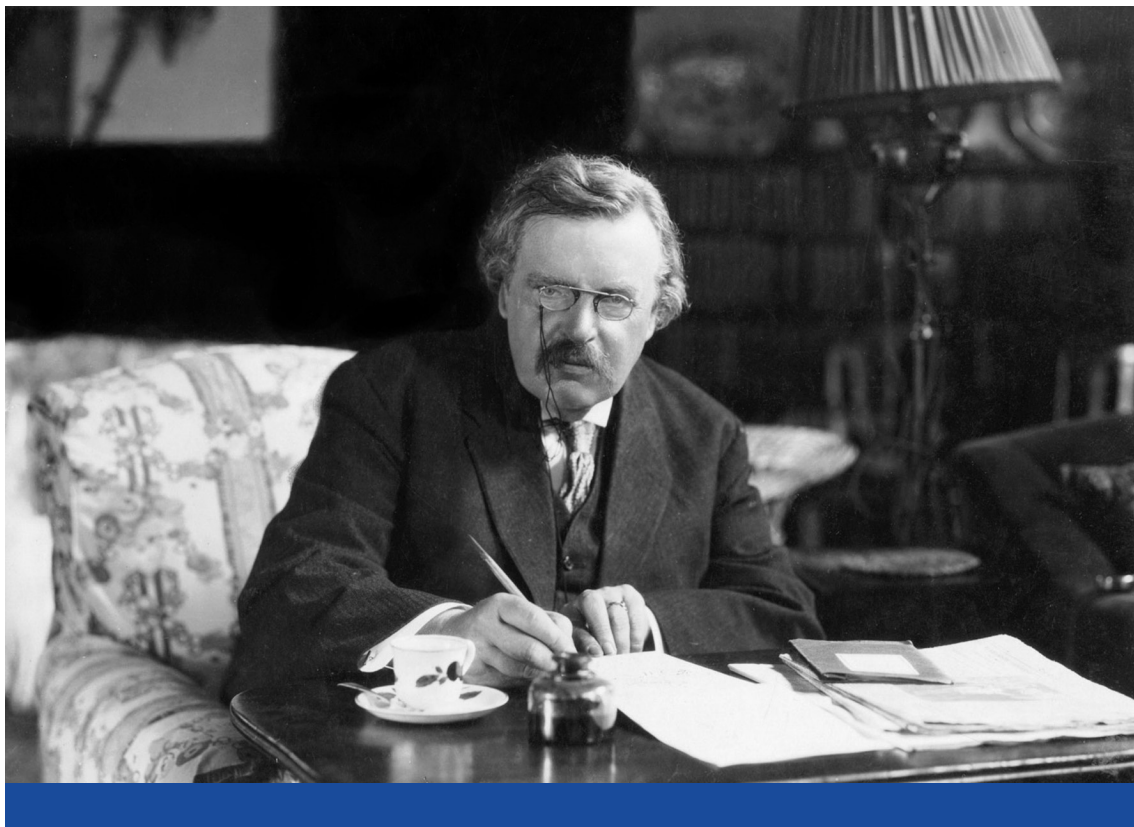
Belloc barátja és intellektuális partnere, Chesterton, ha lehet, még alaposabb és még maróbb kritikát alkalmazott a kapitalizmus vonatkozásában. A kritikát legteljesebb módon *A józan ész nevében* (1926) című művében fogalmazta meg. Az ő értelmezésében a kapitalizmus nem általában véve tőkés gazdaságot vagy a tőke használatát jelenti a gazdaságban – hiszen ilyen értelemben a legegyszerűbb halász-vadász vagy gyűjtögető törzsi társadalmaktól eltekintve szinte minden emberi társadalmat kapitalistának kellene tekintenünk, vagyis a fogalomnak nem volna sajtósági és precízen körülhatárolható jelentése. A kapitalizmus szerinte olyan gazdasági szerkezetet jelöl, ahol létezik egy viszonylag

6 Hilaire BELLOC: *The Servile State*. T. N. Foulis, London–Edinburgh, 1912. 18.

7 Uo. 22.

8 Uo. 12.

9 Uo. 25.

Gilbert Keith Chesterton
(1874–1936)
(Wikimedia Commons)

szűk csoport, amelynek akkora tőkése van, hogy a polgárok többsége kényszerből szolgál neki munkabéréért.¹⁰

A kapitalizmus ilyen értelemben vett kialakulásával kapcsolatosan Chesterton nem fogalmazott meg történeti érveket, azonban kijelenti: az a társadalom, amelyben jelenleg Anglia és a világ nagyobbik fele él, az a kapitalista gazdasági rendszer által meghatározott társadalom. Hozzáteszi: ez „a fennálló rendszer, különösen, ahogy az ipari országokban működik, már mostanra veszélyessé vált, és vészes gyorsasággal alakul át halálos csapdává.”¹¹ Az egyre inkább globálissá váló kapitalizmus a modernitás valódi rákfeneje, amely éppenséggel nem a szabadságot, a valódi szabad versenyt vagy a „mindenki boldogulását”, a társadalom általános gazdagodását és az áruknek az egész világra kiterjedő békés cseréjét segíti elő, hanem mindenekelőtt a kultúra- és szellemellenes üzleti világ terjeszkedését szolgálja, amelyet Chesterton többek között a valódi tulajdon hiányával, illetve a prostitúcióval állított párhuzamba. „A tulajdon szó valódi ellentéte a prostitúció. Nem igaz, hogy az ember minden korban áruba bocsájtja azokat a dolgokat, amelyek a szónak ebben az értelmében szentek, legyen az akár a test, akár a határok.”¹² Vagyis szerinte nem igaz, hogy az ember minden körülmények között a maximális haszonra törekszik és hogy minden társadalom természetes fejlődése elvezet a modern ipari kapitalizmushoz. A valóságban éppen ez az, ami „soha nem történik meg”. Ugyanis a modern ipari kapitalista gazdálkodást megelőző, megközelítőleg hasonló méretű kisbirtokokon alapuló parasztgazdaságok rendszere nem azért fejlődött át a jelenlegi szisztémába, mert ez természeti szükségszerűség volt és a „haladás” iránya éppen így alakult; sokkal inkább arról kellene beszélni, hogy a kisbirtokosok tömege (az egykori szabad parasztság) a középkor végére uraiktól függő törpebirtokossá vált, és már nem tudott megélni földjéből: „Csak akkor tűnnek el a kistulajdonok, ha anynyira kicsik, hogy már nem képesek tulajdonként működni.”¹³ A társadalmi és a gazdasági viszonyok ott, ahol a kisbirtokos parasztság erős, nem teszik lehetővé a modern kapitalizmus kibontakozását, viszont „az úr és a jobbágy bárhol

10 Gilbert Keith CHESTERTON: *A józan ész nevében*. ford. GÖRGÉNYI Tamás, Századvég, Bp. 2019. 15.

11 *Uo.* 17.

12 *Uo.* 25.

13 *Uo.* 22–23.

szinte egy csapásra változhattak munkaadóvá és alkalmazottá. Ellenben a szabad emberek körében, még ha szegényebbek vagy gyengébbek voltak is, a pusztá hagyományok meggátolták az ipari kapitalizmus kialakulását.”¹⁴ Chesterton meglehetősen kemény szavakkal értékelte a korabeli kapitalizmus általános tendenciáit:

„A jelenlegi irányvonalak nem vezetnek máshová, minthogy mindenki egyre nagyobb mértékben veszíti el a tulajdonát, és a rendszer, mely elnyeli, egyformán személytelen és embertelen, akár kapitalizmusnak, akár kommunizmusnak nevezzük. Ha vissza nem mehetünk, erre tovább menni aligha érdemes. Errefelé nincs más előttünk, mint a szabványosítás lapos pusztasága, akár a bolsevizmus, akár a nagytóke kivitelezésében. [...] a többiek vakon menetelnek tovább, végérvényesen a szabadságtól elszakadt terjeszkedés, a reményt nem ismerő fejlődés láncaira verve.”¹⁵

A modern ipari kapitalizmus legjellemzőbb jelensége Chesterton értékelésében a tröszt, vagyis olyan gazdasági monopólium létrejötte, amely szándékosan megfojtja és ellehetetleníti a kisvállalkozásokat, miközben maga nem ritkán bünszövetkezetként működik rendszerint összefonódva a politikai és államhatalommal; éles megfogalmazásában a nemzetet voltaképpen maguk a trösztök tartják markukban, „egy szűk csoport, amely törvénytelenebb, mint az útonálló”. A monopólium ilyesféle formája azért lehetséges, mert az erőltetett iparosítás következtében előállnak a szupergazdag kapitalisták, milliárdosok, akik saját üzleti érdekeik szerint képesek az állam és a társadalom befolyásolására. A társadalom manipulálásának eszköze Chesterton szerint mindenekelőtt a reklám, amely „képes hipnotizálni az emberi agyat; [...] az embereket úgy képes egy halálos vonzerő beszippantani az üzlet ajtaján, mint egy óriás-kígyó szája, hogy mind kénytelenek vagyunk gépies bábuként engedelmessé válni, ha egy jenkli reklámozó azt mondja: »Tedd meg!«”¹⁶ A kapitalizmus fent leírt folyamatainak révén a brit utópista szocialisták (Bellamy, Wells, Webb) világát már meg is valósították a kapitalisták: ez a „centralizált, személytelen és monoton civilizáció” – írja, majd hozzáteszi: „A kapitalizmus alkalmazottjai [...] pontosan ugyanazokkal a késztetésekkel és erényekkel rendelkeznek, amelyek akkor is meglennének benne, ha az állam szolgája vagy albérlője lenne. [...] Attól a pillanattól, amikor felébred, addig a pillanatig, amikor ismét aludni tér, az élete mások által készített medrekben folyik, akiket többnyire nem ismer és nem is fog ismerni soha.”¹⁷

De vajon milyen megoldást javasol a szerző az előállt, pozitív végkicsengést a legkevésbé sem ígérő helyzetre? Mindenekelőtt azt a *disztributív államot*, amelyet már Belloc is megemlégett 1912-es művében, és amely Chesterton értelmezésében egyfajta visszatérést jelentene a kisbirtokos szabadparaszti gazdaságok rendszeréhez, a nagybirtokok, trösztök, gazdasági-ipari-politikai összefonódások felosztásával (disztribúció) és a társadalom nagy részének az agráriumba való visszatérésével. Chesterton hangsúlyozta: nem egy viruló üzletből szándékozik elcsábítani embereket, hanem egy már csődbe fulladt kísérlet utáni újrakezdést javasol; az I. világháborút közvetlenül követő brit gazdaság helyzetét a 19. századi kereskedelmi fölény elvesztésének viszonylatában értékelve. Úgy vélte: a kapitalizmus további útja mindenféleképpen gazdasági és társadalmi összeomláshoz vezet, miközben az emberek többségében még mindig megvan ahhoz a kedv, elszántság és akarat, hogy elszakítsák magukat a modern ipari civilizáció által kínált kétségtelen előnyöktől, mindenekelőtt a luxustól, a pénz hatalomtól és a kényelemtől, és visszatérjenek egy egyszerűbb életformához. Ezzel kapcsolatban is a rá jellemző iróniával fogalmazott: „Moglehet, a mai embernek nagyon nehéz elképzelnie egy olyan társadalmat, amelyben az embe-

**elutasította
a szellemellenes
üzleti világ
terjeszkedését**

14 Uo. 20.

15 Uo. 25.

16 Uo. 56–57.

17 Uo. 50.

rek nem a telhetetlenségükért vagy felbarátaik letiprásáért csodálják egymást, de biztosíthatom Önöket arról, hogy a földi paradicsomnak efféle különös szigetei még fennmaradtak”.¹⁸

Chesterton úgy vélte: a paraszti erények, a „teljes életet élő”, földből élő ember, mivel saját vagy belátható közelségben élő embertársai által előállított termékeket fogyaszt, sokkal kevésbé befolyásolható a reklámok fent már említett megrontó és megtevesztő hatása és a fejlett ipari civilizációkban uralkodó pénzuralom (plutokrácia) korrump és korrumpáló valósága által, mint a „haladó” városi ember, legyen az kereskedő, alkalmazott vagy értelmiségi. A szabad paraszt, mivel senkinek nem alkalmazottja, hanem saját földjéből él, kevésbé zsarolható, mint az a modern munkavállaló, aki ki van szolgáltatva munkaadójának. Mivel tevékenysége nem gépies, sokkal kevésbé szakad el a természet-

» kritizálta a nagyvállalatok emberek feletti kontrollját

től, így kreatívabb, kevésbé jellemző rá a modern zaklatottság és a depresszív monotónia, amely minden nagyvárosi társadalom ismérve. Chesterton szerint az általa felvázolt disztributista állam – habár az államforma és az állam gyakorlati működése meglehetősen homályos, illetve kidolgozatlan – lényegében az egyetlen esély, hogy az emberiség megmeneküljön a teljes elgépiesítéstől és az ipari-technikai trösztöknek az élet feletti uralmától, amely Bellocnak a „szolgai államra” vonatkozó elképzeléseihez hasonlóan, a kapitalista nagyvállalatoknak az ember feletti totális kontrollját valósítaná meg. A disztributív állam szimbóluma jellemző módon az a boltív, amely egyben a középkori keresztény-katolikus civilizációnak is szép jelképe lehetne. Egy olyan építészeti megoldás, amely létével demonstrálja: éppen a sok, egymást kiegyenlítő és azonos irányba futó erő képes megtartani az ég felé törekvő boltívet, vagyis legyőzni az emberi természet gravitációját és így megalkotni a vertikálisan felemelkedő, az ég és a föld közötti kapcsolatot megteremtő gótikus katedrális terét.

ELLENKRITIKA

Természetesen mind Belloc, mind Chesterton elképzeléseit számos kritika érte. A fábiánus G. B. Shaw például a disztributista gondolatot „a tündérmesékre fogékony katolikus hiszékenység” eredményének tartotta,¹⁹ és számos gazdaságelméleti kritika fogalmazódott meg az elmélet utópikus vagy éppen az emberi természetet túlságosan optimistán látó megközelítésének vonatkozásában.

Persze nem nehéz a disztributisták, különösen Chesterton szemére vetni: utópia az embert olyan lényként elgondolni, aki alapvetően nem a haszonmaximalizálás alapján gondolkodik, ha arra a lehetőségei adottak, vagyis nem kötik azt gazdaságon kívüli, elsősorban valláserkölcsi megfontolásokból levezethető elvek. Naivitás úgy gondolni, hogy az arra fogékony ember nem törekszik majd olyan gazdasági helyzet megteremtésére a lehetséges versenytársakkal szemben, amelyek őt előnyökhöz juttatják – a versenytárs esetleges hátrányára is. De azt is fel lehet vetni, hogy ha az emberek általánosabban intelligensebbek volnának, akkor nem működne a reklám és a politikai-gazdasági propaganda hipnotizáló hatalma, a nagy tömegek érzelmi alapon befolyásolható mivolta pedig Ortega y Gasset és Gustave Le Bon elemzéseit követően már nem lehet kétséges. Azt felvetni, hogy ezek a tömegek, amelyek a későmodernitás ipari-technikai apparátusa és fejlett technikai civilizációjának környezetében szocializálódtak, mintegy önként visszatérnének egy olyan társadalmi létbe, ahol majdnem mindenkinek *kényelmetlen* fizikai munkát kell végeznie, enyhén szólva nem realiztikus. A disztributizmus kritikusa azt mondhatná: amíg a kapitalizmus és annak aktuális működése – tartsuk ezt akár negatívnak vagy pozitívnak – összhangban van a reális ember reális tulajdonságaival és lehetőségeivel, addig a disztributisták által elképzelt, kisbirtokok rendszerén alapuló ideális paraszti társadalom nem más, mint romantikus utópia. Az antikapitalista és disztribu-

¹⁸ Uo. 24.

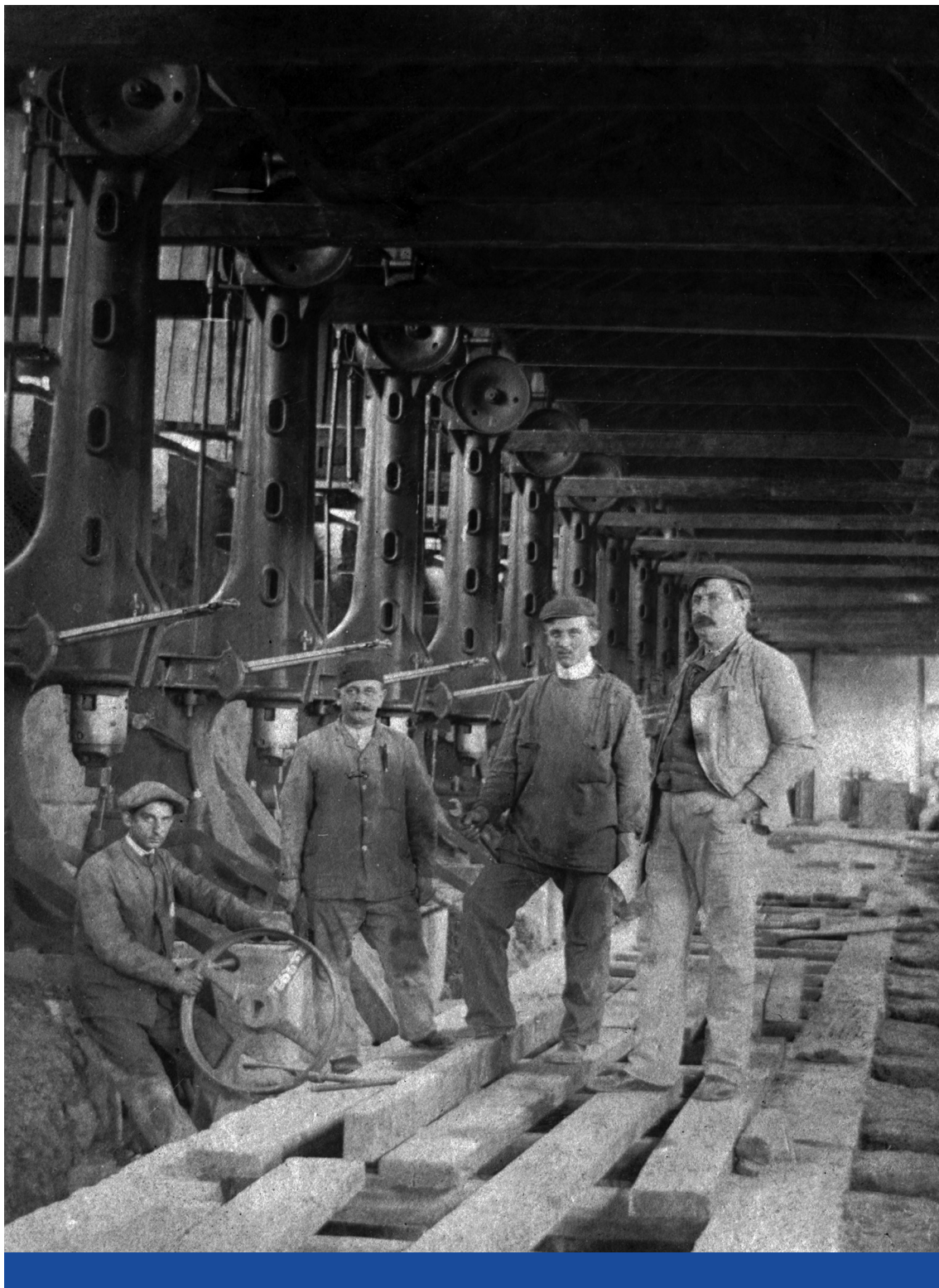
¹⁹ EGEDY Gergely: A „józan ész konzervatívizmusa”. Gilbert Keith Chesterton. *Vigilia*, 2004/6. 424–430., 427.

tista gondolkodóknak továbbá szemére vethetnénk azt is, hogy nem vették észre: a modernitás iránya nem hogy nem kedvez, hanem lehetőséget sem hagy semmiféle agrárius utópiára. Az erőltetett iparosítás időlegesen háttérbe szorulhat ugyan, de az ennek hátterében megbújó, ezt gerjesztő-kiszolgáló technokrata-mérnöki típusú racionalitás, a természet felett megszerzett anyagi hatalom bizonyított lehetősége, az erőforrásként tekintett természet kizsákmányolásából következő materiális haszon már-már nietzschei akarása olyan mélységben telepszik a modern mentalitásra, hogy naivitásnak tűnnek „a gép trónfosztásával” (Német László) kapcsolatos elgondolások. Az az elképzelés pedig, hogy a modern technika folyamatainak következtében előállt, fogyasztás–kényelem–szórakozás hármását odahagyva, az emberiség majd mintegy magától visszatér egy természetközeli gazdálkodáshoz, vállalva ezzel a folyamatok irányának tudatos megfordítását, vele a materialisztikus szemlélettel összefonódott „haladászmével” való leszámolást is, éppenséggel ellentmond a modernitás logikájának. A 21. század elejéről visszatekintve, a mostanáig tartó folyamatokat is számba véve – köztük a mezőgazdaság teljes gépesítése, a földművelés kvázi megszűnése Európa és a világ hatalmas területein, a hagyományos paraszti osztály szinte teljes eltűnése, kertvárosok helyett gyármonstrumok és *hightech* gyárvárosok épülése – még kevésbé tűnik reális lehetőségnek egy agrárius és disztributista állam létrehozása.

A fentieknek ellentmondva azonban fel lehetne vetni: nem szabad elfelejtenünk, hogy az emberi természet fogalma sokkal rugalmasabb annál, hogy ne lehetne az erre való hivatkozással valamit s ugyanakkor ennek az ellenkezőjét is igazolni. Ahogyan például Nyirkos Tamás fogalmaz: „Amikor a gazdaságtan az embert racionális, egocentrikus és haszonmaximalizáló lényként írja le, akkor valójában létre szeretné hozni ezt az embertípust mint a szabadpiaci gazdaság számára legmegfelelőbbet.”²⁰ Amellett, hogy Belloc és Chesterton kapitalizmuskritikájának könnyedén észlelhetjük az ellentmondásait, történeti anakronizmusait és gyengeségeit, érdemes azt is megjegyezni, ezek a gyengeségek inkább a javasolt megoldás vagy a kapitalizmus negatív folyamatainak megokolásával kapcsolatosan jelentkeznek, de kevésbé érintik magát a kritikát, amely számos megfontolandó érvelést és levezetést is tartalmaz. Mindenekelőtt figyelembe érdemes venni, hogy mind Belloc, mind Chesterton mélyen vallásos gondolkodók voltak, így esetükben egyáltalán nem meglepő, ha érveik magja egy gazdaságon kívüli területhez kapcsolható. A modern pénzügyi rendszer tolaakodó profanizmusával, az ezzel összefüggő „pénzuralommal”, a kapitalista óriásvállalatok (és mai techcégek) által mesterségesen felgerjesztett anyagias igényekkel szemben ők lényegében az ember nem e világi céljait hangsúlyozzák. És azt, hogy az emberi történelemben valóban voltak olyan periódusok, ahol a szüntiszta gazdaság materiális funkcionalizmusát felülmúlhatta egy anyagi értelemben *haszon-talan* törekvés, mi sem érzékelteti szebben, mint az általuk oly szívesen alkalmazott és hivatkozott szimbólum: a gótikus katedrális felépítésének monumentális vállalkozása. Minden más, a parasztság földközelségének és pozitív értelmű egyszerűségének vagy a középkori-katolikus civilizáció paradigmatis voltának némiképp romantizált és idealizált felfogása mindenekelőtt ezzel a háttérrel együtt érthető. A gondolat, hogy a modern ipari kapitalizmusból mindenekelőtt egyszerűbb társadalmi életformához való visszatérés jelent kiutat, még akkor is megfontolásra érdemes, ha tényleg nem túlságosan valószínű, hogy erre a mai ember vágya, vagy akár egyáltalán képes volna. Abból a tényből viszont, hogy a jelenlegi világfolyamatok – globális perspektívából szemlélve – nem mutatnak egyértelműen ebbe az irányba, még nem következtethetünk szükségszerűen arra, hogy az emberi történelemben sohasem jöhet el egy olyan lehetséges pillanat, amikor az ember egyszerűen úgy dönt, hogy másképp folytatja, vagy egy esetleges tragédia arra kényszeríti, hogy másképp folytassa.²¹

20 NYIRKOS Tamás: *Politikai teológiák*. Typotex, Bp. 2018. 119.

21 Természetesen csak akkor nem, ha vitatjuk az „unilineáris haladás” elképzelését, és képesek vagyunk felvetni civilizációnk viszonylatában egyrészt „több lehetséges” végkifejletet, másrészt pedig megkérdőjelezzük magának a „végkifejletnek” a gondolatát.

Munkacsoport
– Üzemi munkások
csoportképe, 1916
(Fortepan / Saly Noémi)

A DISZTRIBUCIONIZMUS ÖRÖKSÉGE

Ami a kapitalizmus melletti és az azzal szemben felhozott disztributista érveket illeti: a magas színvonalon gépesített technikai civilizáció kétségkívül a fejlettség és haladottság látszatát keltheti a kultúrát a civilizációval azonosítók szemében.²² A disztributisták által előtérbe helyezett, földművelésre alapozott,

²² Lásd Oswald Spengler „kultúra” és „civilizáció” közötti megkülönböztetését. Oswald SPENGLER: *A Nyugat alkonya*. ford. CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó, Európa, Bp. 1995. 62–67.

prekapitalista gazdasággal szemben nyilvánvalónak látszik, hogy a társadalom megnövekedett gazdasági tevékenysége általában csökkenti a szegénységet. A kapitalizmus későbbi szakaszaiban megjelenik ugyan nagyon kevés szupergazdag milliárdos és viszonylag kevés teljesen elszegényedett ember, de nem tűnik úgy, hogy az emberiség nagy tömege rosszabb anyagi körülmények közé kerülne a milliárdosok gazdagodása miatt. A nem kapitalista és nem iparosított paraszti társadalmakban nem jellemző sem az árubőség, sem a kényelem, a viszonyok nyers mivolta, a természeti folyamatoknak való kiszolgáltatottság pedig általában is együtt járni látszik a pénzgazdálkodás fejletlenségével.

Érdemes azonban megjegyezni: Chestertonnak és Bellocnak kétségkívül igaza van abban, hogy a modern államok lakosságának nagy többsége nem rendelkezik autonóm gazdasági alappal, alkalmazottként közvetlenül függ munkaadójától, életmódját és életviszonyait, legközvetlenebb gazdasági és társadalmi kapcsolatait mindenekelőtt ez a viszony befolyásolja, vagyis a kiszolgáltatottság más formában tér vissza. A monopóliummal kapcsolatos gondolatok kapcsán is számos értékes meglátást köszönhetünk a disztributistáknak. Mivel a modern ipari kapitalizmus feltételrendszere a gazdaságinak vagy az azzal közvetlen összefüggésben álló szférák dominanciáját valósítja meg a gazdaságon kívüli területek és értékek felett (ez jelenik meg a termelés szüntelen növelésére irányuló törekvésekben, a multinacionális vállalatok állandó terjeszkedésében, az informatikai és technikai trösztök megnövekedett szerepében) a gazdaság urai alkalmasint képesek lehetnek a politika alakítására és irányítására, és *vice versa*. Ha pedig a kapitalizmusnak a spengleri értelemben felfogott *Kulturr*al összefüggő tendenciáit és vetületeit érintjük: a kapitalizmus jelenlegi fokán a fizikai tárgyak elkészítésével és megszerzésével összefüggő technikai folyamatok, az ezekhez kapcsolódó szakmák és tevékenységek olyannyira felértékelődnek, hogy a kultúra végképp alárendelődött egy kétes értékű civilizációnak (*Zivilisaton*), amely az anyagi felhalmozás és a vég nélküli technikai fejlődés szolgálatába állította az ember intellektuális és materiális aktivitását. Egy sikeres üzletem-

ber ma kétségkívül magasabb státuszt birtokol akár a társadalom életében, akár a hétköznapi ember szemében, mint a kultúra hagyományos képviselői: a pap, a tanár, az író vagy a klasszikus értelemben vett tudós, a mindent elborító kommercializálódás pedig alászállítja az emberi együttélés általános színvonalát, amelyben a pénzre át nem váltható értékeket már a megsemmisülés veszélye fenyegeti. Ha a gazdasági folyamatok a modern, magas fokon technicizált gazdaság kétségtelen sikerességének köszönhetően, a jelenlegihez hasonló módon és módon fejlődnek tovább, az azt is elősegíti, hogy a mechanikus és technikai folyamatok az élet még újabb területeit vegyék birtokba – és végül előállhat az egész élet „üzletiessé, gépiessé válása”.²³ A technikai fejlődés mentén, a racionalizáló elgondolások mellett legújabbban is számos negatív tendencia, disztópikus elgondolás figyelhető meg a robotizáció, digitalizáció és a technikai utópiára megváltásként tekintő ún. „negyedik ipari forradalom” baljós elgondolása kapcsán.²⁴ Kétségkívül következménye ez a Chesterton és Belloc által is megfogalmazott „technokrata előítéletnek”. Ahogyan a gépesítéssel kapcsolatban fogalmaztak: a gépekkel való munka a munkafolyamatot is mechanikussá és egysíkúvá teszi, nem úgy, mint a hagyományos paraszti gazdaságban, ahol az emberi munka valóban inkább a természet folyamataiba illeszkedett. Nem az a baj, hogy a gépek mechanikusak, hanem az, hogy az embereket is mechanikussá teszik – írta Egedy Gergely Chesterton gépesítéssel kapcsolatos kritikájáról.²⁵ Ebben a figyelemztetésben számos megfontolandó, a jelen folyamataira is érvényes gondolat van. ■

a jelen folyamataira is érvényes gondolat

23 T. S. Eliot fogalmazott így Chestertonról írott nekrológiájában. Idézi: EGEDY Gergely: *Konzervatív gondolkodás és politika az Egyesült Államokban. Századvég*, Bp. 2014. 424., 483. lábjegyzet.

24 Vö.: Klaus SCHWAB – Nicholas DAVIS: *Shaping the Fourth Industrial Revolution*. The Crow Publishing, New York, 2018.

25 EGEDY: *I.m.* 430.